

törvényesen el is válnak. Az apa tekintélye és kapcsolatai most is segítik Emíliát, mint ahogy akkor is, amikor 1859-ben lapengedélyért folyamodik a rendőrfőnökhöz és a katonai kormányzóhoz.

1860-ban a *Családi Kör* megindításával új fejezet kezdődik életében. Sikeres szerkesztőnő lesz, ismert közéleti hölgy, akit a legmagasabb körök is kegyes figyelemre méltatnak. Kiadja első regényét, amelyet később még néhány követ, jótékonysági egyesületekben munkálkodik, s elhatározott harcossá lesz a nők magasabb tanulmányaiért és munkavállalási jogaiért folytatott küzdelmeknek. Másodszor is férjhez megy, lapja főmunkatársához, Szegfi Mórhoz. Ez a házassága sem lesz igazán boldog. A második férj érdekes ember: valaha a zsidó önérzet szószólója volt a reformkori lapokban, majd miniszteri titkár, azután pedig bujdosó, emigráns, elsősorban pedig író és amolyan publicista polihisztor, amilyenre Emíliának, a szerkesztőnőnek nagyon is szüksége van. De mert szorongó férfiú, nyomasztja a nagy

család (nyolc gyermek) gondja. Megint és újra Emíliának kell harcolni, dönteni.

A *Családi Kör* (alcíme szerint: *Hetülap a művelt magyar hölgyek számára*) néhány évig igazán sikeres, és szép jövedelmet is hoz, népszerűsége azonban az 1870-es években rohamosan csökken. Emiatt Emília 1880-ban feladja a szerkesztést, és visszavonul az irodalmi élettől. Ez a lépése házassága végleges megromlását is magával hozza. Először lányához az Ipoly-ságra, majd hírlapíró fiához Fiuméba költözik, ahol 1901-től haláláig emlékiratain dolgozik.

Ez a szűk család (s nem a nagyközönség) számára íródott memoár úgy mutatja meg egy XIX. századi magyar értelmiségi nő történetét, ahogy abban a korban egyetlen regényíró (sem férfi, sem nő) nem volt képes: apró részletek sokaságából kibontva, reflexiók sokaságától kísérve, minden értelmezési erőszakosság nélkül, megindító, olykor megrázó közvetlenséggel.

Fábri Anna

Kánya Emília

RÉSZLETEK AZ „EMLÉKIRAT”-BÓL

Közzéteszi Fábri Anna és Kiss Bori

(1848. május)

Május közepén pár hétre Bécsbe rándultunk. Az öregúr ajándékozott meg az útiköltéssel, hogy lássak valamit a nagyvilágból. Bécsben nagy nyugtalanság volt akkor. Azokban a napokban szökött meg szeretett bécsijeitől a király Linzbe – izgalom, nyugtalanság volt. Kedves Frigyes bátyám a technikát tanulta ott, és természetesen a bécsi légió tagja is volt, lőtottak-futottak a szegény fiatalok – a falragaszok és a proklamációk korszakát élték, de mi olyan könnyelműek voltunk még akkor, hogy mindamellett nap nap után néztük Bécs műkincseit, századok és századok alatt felhalmozott drágaságait. Milyen kicsinyek voltak a bécsi képgyűjteményekhez képest a mi pestijeink, a pompás paloták, a királyi lak, a kincstár, a természettudományi gyűjtések, a nyüzsgő nagy élet a zsúfolt utcákon, a pompás színházak! Vértől szívvel gondoltam haza arra az úgynevezett testvérnemzetre. Míg itt az öregebb testvér alig bírja a kincsek terhét, addig az

ifjabb nővér, édes szülővárosom, mint egy szegény, éhező koldusgyermek nyújtja ki üres kezecskéjét. Bolond fejjel magunkénak szerettem volna mind e szépséget, gazdagságot.

Négy hét alatt volt időnk a városi műkincsek nézésére, színházakra, de még a gyönyörű környék is sok élvezetet szerzett nekem. Nemigen latolgattam, hogy mindez legádázabb ellenségünké, de azért gyönyörködtem Schönbrunn híres francia szabású kertjében, a Gloriette nagyszerű kilátásában, az üvegházak délövi növényeinek pompájában, a kastély óriási fényűzéssel berendezett termeiben, Mária Terézia érintetlenül hagyott egyik lakosztályában. Ez mind, mind olyan nagyszabású volt, amilyent még nem láttam, és ami lekötötte érdeklődésemet. Egy ilyen schönbrunni kirándulás után, ott a közelben, elmentünk még egy híres kertet megnézni – hisz nyájas bécsi vezetőink tudták, mennyire érdeklődöm a kertek, a növények iránt: ez a báró Hügel kertje volt. Paradicsomi szépségeket véltem itt látni a gyönyörű összeállítású kertben. Ezrei a legpompásabb rózsáknak kábítottak el varázsos illatukkal, a jázmin- és orgonabokrok teljes virágzásban dicsőítették a Teremtőt – szerettem volna letérdepelni a sok szépség előtt, ez óriási fák alatt, ahol mintha a nyugalom, a boldogság, a háborítatlan béke laknék! És milyen közel volt már akkor a veszedelem! Egy egész napot töltöttünk Laxenburgban, ahol szintén meghagyták a múlt század pompáját. A kert itt is pompás volt, ősrégi fáival majdnem erdőhöz hasonlított. Hát a híres bécsi Práter, a joviális bécsi nép legkiválóbb nagyszerű mulatóhelye, ahol a dajka, a gyermek, a katona, a söröző polgár, a cifra városi nép, a kocsikon robogó gazdag osztály mind megtalálta a maga gyönyörűségét! Két napot töltöttünk Badenban, meg is fürödtem a kénes fürdőjében, átrándultunk Brühlbe [...] egy nap felmentünk a Kahlenbergre, élveztük a nagyszerű kilátást a hegyek és erdők tömkelegébe és az óriás nagy városba. Egy délelőtt a wahringi temetőben felkerestük az én nagy mesterem: Beethoven sírját is! Csupa nagy benyomás fogékony lelkekre, melyek még most is, 53 év múlva is meg-megvillannak lelkemben. A szép iránti lelkesülésem 73 éves szívemben még ma sem halt meg, és úgy szerettem ezeket a visszaemlékezéseket!

Négyheti folytonos mulatozás és bámulás után megérkeztünk, ismét otthon, holtfáradtan. Napokig nem bírtam kimenni, annyira ki voltam merülve.

Szegény Mari húgom az elmúlt télen nagyon beteg volt, tüdőgyulladása után nem tudott erőhöz jutni, mindennapos lázai voltak, köhögött, olykor vért is hányt. Dr. Ballassa¹ a sváb-hegyi jobb levegőt ajánlotta utókúrának, és így édesanyám mind a két nővéremmel, Marival és Nellivel a hegyen lakott, és én voltam a városi lakásban a fiatal háziasszony. Ez időben jöttem össze még egypárszor Petőfivel és nejevel.

Férjem, aki dilettáns vezércikkeket írt az ellenzéki lapokba, valamely szerkesztőségben találkozott Petőfivel, meglátogatta őt, Júlia felszólított, látogatnám meg, én volnék a fiatalabb asszony, mi csak most jöttünk Pestre s. a. t. Csakugyan elmentünk Petőfiékhez. A Dohány utcában, azon a soron, hol most a zsidó templom áll, laktak Petőfiék egy nagyobb házban. Délután mentünk oda. Őszintén, nekem remegett a szívem viszontlátni Petőfit. Azért is, mert az utolsó években olyan nagyra szárnyalt föl az ő költészete, olyan lelkesedéssel olvastam mindent, ami tőle megjelent a lapokban, leginkább lírai verseit, feleségéhez írt költeményeit, hogy szinte bűnnek tartottam azt a régi, kedvezőtlen benyomást, amit reám tett.² De hát akkor nem gondoltam... akkor más alakok hatása alatt állottam, és felületes ítéletem, tekintve fiatal gyarlóságomat, majdnem természetes volt. Remegtem tehát őt viszontlátni, mert hát mind, mind feléledtek azok a kedves emlékek, a Zugliget szép vidéke, a szeretett emberek, akikkel akkor mulattam, oh, és a tengernyi bánat, az az ezernyi könny, melyet az utolsó évben ejtettem,

mindezek a benyomások zúdultak reám, és egypár percre meg kellett állanom a folyosón, hogy lélegzethez jussak, és bemehessünk a lakásba.

Az előszobába nyitottunk, amelyben hangos beszédet és nevetést hallottam. Kocogásunkat a zajos beszéd miatt senki sem hallotta, és így léptünk hát be – füsttenger fogadott. A szobában hat-nyolc férfiú volt, a háziúr elénkbe jött egypár lépéssel; a fekete bőrpamlagról, mely a két ablak közt állt, felemelkedett egy női alak, aki ott feküdt. Ez volt a híres szép Júlia, a feleségek felesége, akinek a feje fölött ott ragyogott a halhatatlanság fényes koronája! Nyájasan üdvözölt, kezét fogtunk, aztán elvezetett a szomszéd szobába: az urak csak mulassanak egyedül, nekünk jobb lesz a másik szobában, mondá, és itt hagyta a szivarját is, amely ajkai közt füstölt.

Az én szememben Júlia nem volt szép asszony. Csak nagyon érdekes. Középnagyságú, viruló barna arcú, piros ajkú és fénylő fekete szemű nő. Rövid, levágott hajat viselt, nyájasan tudott mosolyogni, de nemigen melegen. Jó! Szíve melege, forró tekintete csak férjéé volt, a költők királyáé, gondoltam. Szeme szép volt és szellemes, de olykor banzsalított, ami azonban nem csúfította el. Csak lassan tudtunk elénk beszélgetésbe jönni. Én félénk természet voltam, és lelkem csak, ha nógatták, szerető melegséggel, tudott szintén felmelegedni. Hát csak társalogtunk, és én szerettem volna olvasni a nő lelkében. Mert megvallva az igazat, tartózkodással viseltem mindig a fesztelenül viselkedő nők iránt, és Júlia olyan röviden, pajtáskodó hangon szólt egypárszor át az urakhoz, ami előttem egészen új volt, és megdöbbenett. Aztán hónapokkal ezelőtt olvastam az *Életrépek*ben Júlia naplóját és szerelmes leveleit, és az én egyszerű, puritán nevelésű szívemet bántotta az a nyíltság, mellyel szíve érzelmeit a nagyközönség elé vitte! Ez nem volt leányos, szemérmes, gondolám, mikor a szerelem olyan édes szentség, melyet szívünk legmélyebb rejtekébe kell zárni, titkon őrizni, a világeért sem tenni szóvá emberek előtt, hát még a nyilvánosságra hozni! És ezért nem tudtam akkor még igazi részvétet érezni Júlia iránt. A nagy boldogság, melyről azt hittem, hogy megtestesülve látandom benne, egy cseppet sem látszott meg rajta.

Kis idő múlva Petőfi is bejött hozzánk, közönyös arccal beszélgettünk egy kicsit, közönyös dolgokról. Zsákvászon zubbonyban volt, a nagy demokraták akkori egyenruhájában. Megbeszéltük, hogy találkozhatnánk többször is, a Gambrinusnál kellene vacsorálni, és lehorgasztott, borzas fejével ott ült a nagy költő, és olyan komoran nézett reám, hogy félni kezdtem tőle. Hátha nagyon ostoba vagyok nekik, ennek a két kitűnő embernek, és könnyebbült lélekkel búcsúztam el tőlük, abban a biztos tudatban, hogy itt nem szerettek meg, nem ezek közé való vagyok.

Az első szobában még együtt volt egypár író, akit én is ismertem, Balázs Sándor,³ Degré,⁴ Horárik⁵ barátom, az expap, ott még egy kicsit beszélgettünk, aztán elmentünk, sokkal sebesebb léptekkel, mint amint idejöttünk. Júlia egypár nap múlva meglátogatott, de nem voltunk otthon, nem vacsoráltunk együtt Petőfiékkel, és egyelőre vége szakadt az ismeretségnek, melytől sokat, többet vártam, és egy nagy kiábrándulással gazdagabb lett az én szegény szívem. Nagyon gyermekes gondolkozású fiatal nő voltam még akkor, és egyik-másik irányban még mai nap is az vagyok – 73 éves korban.

(1849. január)

Az 1848. év utolsó hetei borzasztóak voltak. Komolyan arról is tanakodtak, hogy Pestet védelmi állapotba teszik. Falragaszok lelkesen a nőknek kezébe tették a város védelmének egy részét, felszólítván őket, gyűjtsenek már most olajat, szurkot, köveket, hogy ha az ellenség mégis megszállja a várost, forró olajat, szurkot öntsenek rájuk, és minél

súlyosabb kövekkel dobálják vétkes fejüket: fizessék meg drágán ők is a haza elleni árulást. Minő hangulatot keltett ez, milyen szerencsétlenek voltunk! Ezalatt a kormány mindent Debrecenbe vitetett, sőt maga is oda költözött. Ez meg éppen eltemette nemcsak a győzelemben vetett hitet, hanem még annak a reményét is.

Milyen kétségbeesett helyzetben virradt reánk az új év! És milyen kegyetlenül erős telünk is volt! Soha nem értem ilyent. Férjem kezdte hangoztatni, hogy nem érzi magát biztonságban Pesten. Egypár olyan vad, kormány és dinasztia elleni cikket írt a *Márczius Tizenötödikébe* és más lapokba is, hogy bizonyára elfogják őt, ha az ellenség csakugyan megszállja Pestet, amiben immár nem is lehet kételkedni. Kötelességem volt őt nemcsak le nem beszélnem utazási tervéről, de még meg is erősíteni benne.

Kedves szüleim számtalan okból ellenezték az utazást egy kilencheses gyermekkel e rettenetes időben, aztán nem akarták elhinni, hogy bármilyen durva és erőszakos ellenség is legyen az osztrák, Frigyes cikkei mégsem kelthetik fel nagy haragjukat, hisz akkor minden tollforgató embert be kellene zárniuk, s ez lehetetlenség. Akkor még nem tudták sem ők, sem mi, milyen lelketlen csoport nehezedett a hazára, amely nem ismerte sem a józanságot, sem a könyörületet! Menni kellett. Megfogadtam volt Frigyes édesanyjának, hogy épen hozom haza fiát az ő karjaiba – hogy tehettem volna ki tehát az elfogatás veszélyének!

Megyünk, utazunk. Én olyan félénk, gyáva teremtes voltam, de azért mégis én voltam a felelős. Frigyes fél szemmel látott csak, s az is rövidlátó volt, nekem kellett őt támogatnom, vezetnem. Ezt vállaltam magamra házasságom által, nekem, de neki sincs más támasza, csak én, én: szegény, kicsi, gyáva teremtes. De azért utazunk. Hová? Nem tudjuk, csak megyünk, terv, cél nélkül, csak el Pestről, ami egypár nap múlva nem hazánk többé.

E napokban hagyta el a várost kedves Frigyes bátyám is. Szegény jó anyám mélyen meg volt szomorodva. Hiába kérte bátyámat, érvényesítse azt az előjogát, hogy mint bécsi légionista és aulikus kinevezésre számíthatna, hisz mint közember sokkal több fáradságnak van kitéve, kivált e borzasztó kegyetlen téli időben, de Frigyes nem hajolt a jó szóra. Ő ezt az állást előbb tettei által akarja kiérdemelni – mondta mindig. Oh, de hány ember nem jut abba a helyzetbe, hogy hőstetteket vigyen végbe! Szegény Frigyes észrevétlenül szenvedett, a legdurvább munka, hideg, nélkülözések voltak osztályrészei, de szívesen tűrte, örömet adta volna oda életét minden órán a haza megmentéséért. Most is, már hetek óta nem tudtunk róla semmit, és sokat búsultunk miatta. De azért elutazásunk el volt határozva.

Január 5-én jókor reggel siettünk ki a vasútra drága kis Irénkénkkal, akit a Juli dada gondosan párnába, takarókba bepólyázott. Ugyanakkor hagytuk el Pestet, mikor Windischgrätz bevonult Budára. Férjem az utolsó nap még ki tudott eszközölni vasúti jegyeket, pénzért a közönség már e napon nem kapott jegyeket. A mi vonatunk volt ezúttal az utolsó, mely Pestről kiindult. Utánunk felszedték a síneket. Soha nem felejttem el azt a siketítő zajt, a hajsztát a pályaudvarban, a termekben! Halálra ijedt arcokkal rohantak el mellettünk az emberek, taszigálva egymást kíméletlenül, mintha az ellenség már lábunk nyomában volna. Rám is rám nehezedett a halálos aggodalom dermesztő kábultsága. Alig vártam, hogy Julit a drága terhével a vagonba tuszkoljuk. Ott találkoztunk Csapó Pálnéval, kedves barátnőmmel, nem akarta elhagyni kedves férjét, aki már honvéd százados volt, meg akarva osztani vele mindent, ha kell, a halált is. Ekkor találkoztam az életben utoljára e kedves, művelt nővel, aki egypár hónappal később meghalt férje karja közt. Legalább nem érte meg a haza elpusztulását, és édes reményekkel a jövő iránt hunyta le örökre jószágos szemét.

Velünk egy vonaton távozott Pestről Csányi László⁶ – milyen rokonszenves, feltűnő egyéniség –, megigézve tekintetével az egész csoportot. Azt olvastam ki sastelekedéséből: „Ne féljete, emberek, míg engem látok!” Annyi akaraterő és bátorság sugárzott ki a mi akkori rendőrminiszterünkől, hogy még az én agyongyötrött szívem is feléledt volna, ha mellettünk maradhat. Sokan a kormány emberei közül, Perczel⁷ és Nyáry Pál⁸ is vele voltak. Ez utóbbit személyesen ismertem, kezét fogtam vele. A különben vidám kedélyű Nyáry arca nem mutatott semmi derűt.

Oh, milyen soká tartott, míg a vonat megindulhatott: hajnali öt órától fogva nyolcig! A Juli dada csak fogta drága terhét. Állnia kellett, mert igen sokan szorongtunk a kupében. Egy jószívű honatyja megsajnálta az álló dadát, és hozzá fordult, és jóindulattal mondá neki: asszonyság, ha már le nem ülhet, hát legalább tegye le azt a nagy batyut, szorítunk neki helyet az ülések alatt! Keservünk mellett is mosolyogtunk, és mikor megmondtuk, mi van abban a batyuban, hát jóízűen felcacagott, és nem győzött eléggé csudálkozni rajta, milyen csendes az a gyermek-batyu.

Tehát: utaztunk, de még akkor azt sem tudtuk, hová, meddig tart az utunk. Én a világ végéig is elrobogtam volna, hogy távol legyek a félelmet növelő zsvajtól. Hosszas tanakodás után végre elhatároztuk, hogy kiszállunk Cegléden. Ott, az indóház nagy termében és mellékhelyiségeiben csak úgy hemzsegett a sok úri nép. Ott is dermesztő hideg volt, az általános zűrzavarban még nem is fűtöttek. Tarkabarka összevisszában láttunk ott számtalan nőt, képviselők nejeit, gyermekeit, öreg és fiatal férfiakat, mind kompromittáltakat, akik az igaz ügy mellett küzdöttek, és, íme, most ők is kidobva az életbe, a bizonytalan jövőbe. A sok ember közül feltűnt nekem egy fiatal, szőke, győri kormánybiztos, a nevét már nem tudom, pedig akkor kemutatkozott. Ez végtelenül rokonszenves hangon és meggyőző okokkal vigasztalt bennünket. A szent ügy még nincs elveszve, ha ma rossz napunk van is, de ő nemcsak Istenben bíz, aki nem hágy elvérzeni egy hős és szent jogaiért küzdő nemzetet – de most az egyszer mégsem érte el az óhajtott sikert lelkes szónoklata.

Ólomsúllyal nehezedett lelkemre bizonytalan sorsunk félelmes tudata. A kis jószágom miatt voltam kétségbeesve. Hova fordulni ez ismeretlen tömkelegben, ahol természetesen mindenki csak a maga megmentésére gondolt. Tudhattuk-e, hogy egypár óra alatt nem állanak-e csatarendben szegény honvédeink a gyűlölt némettel itt, tán éppen itt! És a gyermek egyre aludt, nem adhattam neki egy kis meleg szobát, tiszta ruhát – most már nyöszörögni kezdett, éhes volt szegényke – oh, most már kudarcot vallott az én addig követett teóriám a lelki nyugalomról, mely első kötelessége a gyermekét tápláló anyának.

Kerestünk valami kis kocsmát, meleg helyet – végre találtunk egy föld alatti kis putrit. Néhány lépcsőn le kellett menni, mint egy pincébe, aztán egy kis konyhán át jutottunk egy meglehetősen tágas szobába, mely zsúfolva volt emberekkel. Képviselők, írók, honvédtisztek, köztük Demeter János a nejevel, parasztok, cigányok, félelmetes, fogyatékos öltözetű emberek, majdnem haramiafőnöknek néztem nem egyet közülük, tolongtak, egyik a másik hátán, s szép szóval vagy erőszakkal vetek tulajdonukba egy-egy kis ebédet. Végre, úgy látszik, kéréseim meghatották a viskó tulajdonosát, és mégis kaptunk ebédet mi is. De milyen rosszat, majdnem ehetetlent, de méregdrágát! Úgy látszik, nekünk számították be azokat az adagokat is, amelyeket az ambuláns vendégek fizetség nélkül elfogyasztottak és odébbálltak. Ott találkoztunk egy Gánóczy Flóris nevű úrral is, igen derült kedélyű, mulatságos úr volt.

Ebéd után kénytelenek voltunk ismét a hideg várótermet felkeresni, mert ott akartuk bevárni a poggyászvonatot, amelyen összes cókómunkunk volt. Szegény Irénkém most már fájdalmasan sírt, hiába melengtettem keblemen. Kétségbe voltunk esve. Mégiscsak rászántuk magunkat, hogy Ceglédre, a városba megyünk, megmondták a legjobb vendéglő nevét, és néhány részvevő jó ember, köztük újonnan szerzett barátunk, Gánóczy is biztatott, csak menjünk, mentünk meg szegény gyermeket a nagy hidegtől, Gánóczy ajánlkozott, hogy bevárja holmijainkat, felkeres okvetlenül, csak menjünk nyugodtan. Nyugodtan! Lehetséges-e ez ilyen pokoli zürzavarban?

Az ajánlott vendéglőben nem találtunk helyet, minden szoba, minden zug teli volt tömve menekülőkkel! – Tehát egy másik vendéglőbe hajtottunk. Ugyanaz az eredmény. Onnan egy harmadikba, negyedikbe, egyre kisebb igényű és rozzantabb kinézésű kocsmákba! Végre elvitt bennünket a kocsisunk egy városon kívül eső vendéglőbe. Olyan volt, mint egy elátkozott tanya: piszkos, egy része düledező állapotban, de mégis találtak számunkra egy kis szobát. De milyent! Mint egy penészes pincéből, úgy ömlött ki belőle a dohos, fojtó levegő! De szoba volt! – Az egész télen nem fűtöttek benne, s most hirtelen nagy tüzet raktak a terjedelmes pléhkályhában. Ettől a kigőzölgéstől majd megfulladtunk!

Ezalatt este lett, a hideg egyre emelkedett. A poggyászunk csak nem érkezett meg. A falakról csak úgy csurgott a víz, az ablakok el voltak törve, így majdnem hiába volt a fűtés. Nehéz szívvel igazítottam egy kis fekhelyet kicsi drágámnak, a fal mellé raktam egypár párnát, hogy a víz ne áztassa az ő kicsi testét, én meg melléje feküdtem a megfagyott és most már vizes szalmára. Juli dada a kályha elé ült a földre: a jó lélek virrasztott mellettünk, az ajtót nem lehetett becsukni, alig be is tenni, kedves férjem pedig, híven régi szokásához, vacsora után lefeküdt a másik ágyra, és aludta reggelig az igazak nyugodalmas álmát.

Kívülről behallatszott a nagy kurjongatás, éneklés, sarkantyúpengés, lótás-futás, hancúrozás, káromkodás, veszekedés, veregetés – oh, ilyent nem láttam soha, és nem is felejthetem el soha ezt a ceglédi éjszakát!

Ha magamban vagyok, nem veszem fel annyira ezeket a prózai bajokat, de így egy kicsi, még nem is tízhetes gyermekért reszketve, elfogott már most is a kétségbeesés, alighogy kitettük lábunkat a hideg világba.

Álmatlanul húztam meg magamat a kicsi élet mellett, órákon át nem tudtam aludni, de aztán mégiscsak megkövetelte jogait a természet, és egy-két órára elnyomott az álom. Végre felébredtem, olyan érzéstől, mintha fürdőben lettem volna, és csakugyan vizes volt az ágyam: a fagyos szalma felengedett, a padlásról is csurgott a víz, a törött ablakból csak úgy ömlött a hideg, a külső világ pedig, habár még sötét, rendkívüliképp élénk volt. Hallottunk nagy mennyiségű lovasságot elvonulni ablakaink előtt, aztán gyalogságot, és roppant sok ágyút gördülni. Mind rettenetes sietséggel, mintha sarkunkon volna az ellenség, és mindebből a sötétség miatt nem láttunk semmit, csak hallottuk a rettenetes zsvajt.

De utóvégre elmúlt ez az éjszaka is.

Másnap szavahihető honvédektől hallottuk, hogy Windischgrätz herceg csakugyan bevonult Budára ugyanakkor, mikor mi útnak indultunk. Tehát nem volt csak mendemonda. Ismerve furfangos kegyetlenségét, attól tartottak most, hogy seregeinek egyik részét Budán és Pesten hagyja, míg bérencei másik részét a mi seregeink után küldi. Ez hála az égnek nem történt meg, de megtörténhetett volna, és így kívált az

én gyáva, aggódó lelkem nem tudott nyugtot találni. Itt tudtuk meg, hogy a tér Pestig teljesen szabadjára van hagyva az ellenségnek, Ceglédet nem akarják megtartani a mieink, hanem gyors mozdulatokkal sietnek részint Szeged, részint Debrecen felé. A mi seregünk, így beszéltek, nagyon meggyengült, elkedvetlenedett a Perczel alatt elveszett móri csata óta, ezekkel nem lehet feltartóztatni az ellenséget.

Mit tegyünk tehát, hová forduljunk? Többen tanácsolták, forduljunk mi is Debrecenbe – de utóvégre ki vesz oltalmába Debrecenben? Olyan kicsi emberek, mint mi is voltunk, csak nagyobbak védelmében nem mennek tönkre. Egy nem nagy ember, aki még testileg is az én támogatásomra van utalva, egy olyan gyenge, félénk asszony, mint én, és egy kicsi csecsemő! Ha Juli dada nem lett volna velünk, és nem lett volna olyan bátor és praktikus cseléd, hát mit is kezdhettünk volna! Itt, a ceglédi hideg indóházban tanácskoztunk, aggodalmaskodtunk, és végre férjem határozott kívánságára eltökéltük magunkat, hogy Ceglédről Pilisre megyünk. Ott lakott Sárkány Samu evangélikus lelkész, új házas, Frigyes jó barátja, aki egypár évet szülei házánál töltött mint nevelő vagy társalkodó (elő is készítette a doktorátusra, melyet egypár évvel ezelőtt valahol Németországban tett), együtt utaztak külföldön, és nagyon szerették egymást. Számítva tehát Sárkány barátja jószágára, kocsit fogadtunk, egy nyitott parasztszekeret, hintót aranyakért se lehetett volna kapni. Nemcsak az úttól féltem e borzasztó hidegben, hanem attól is, hogy ha Pilis felé fordulunk, akkor az ellenséghez is közeledünk; szívesen fogadnak-e; milyenek az emberek, kiket eddig még sohasem láttam! Olyan kicsinyes és félénk voltam, hogy e komoly órákban még ez is eszembe jutott! A kocsis azt ígérte, hogy hat óra alatt okvetlenül elvisz Pilisre. Az indóháznál megtaláltuk az egyik utazóládánkat, de semmi nyoma egy másiknak, amelynek egyik rekeszébe jobb téli ruháinkat pakoltam, a másikba pedig sok jó élelmiszert, cukrot, kávé, teát, hideg húsokat s. a. t... azonkívül 25 forintot ezüsthúszasokban. Átkutattuk a poggyásztárt: egy-két órai keresés után sem volt nyoma. Gánóczyt sem láttuk többé, ő is folytatta útját Debrecen felé.

Tehát úgy-ahogy elhelyezkedtünk egy nyomorult szalmaülésen, fogyatékos, városi téli felöltőkben, amelyek elégtelenek voltak ilyen szabad ég alatti utazásra. A kocsis egy kis rongyos pokrócot tett a lábunkra. Drága kis Irénkém jól el volt látva meleg ruhákkal. Aztán Juli dadának volt egy nagy, hosszú, zöld wiklerje, dupla gallérral, ő fogta a gyermeket, és takargatta be jól az ő meleg öltözetébe. Oh, hogy szerettem azt a zöld wiklert és a jó dadát! Dél felé végre elindultunk. Ezt az utat se fogom elfelejteni. A dermesztő hidegben azok a táltosoknak kinevezett kis sovány lovacsákak csak lépésben haladtak a keményre fagyott havon. Milyen fehér volt ez a világ! Mintha minden a hó alá bújt volna, olyan egyforma, csöndes világ volt körülöttünk. Igazi katonaságot, mint Cegléden, már nem láttunk, csak itt-ott egypár elmaradt, szomorú arcú közkatonát, mintha elvesztette volna őket a hadtest, úgy bandukoltak lassan előre, amerről mi jöttünk. És lassan-lassan leszállt az est, és semmi nyoma még Pilisnek! Már egészen sötét lett, és bennünket csak rázott az a szekér, és alig haladtunk egypár lépésnyire!

Aztán a nagy hidegben elálmosodtunk, férjem elaludt, én is csak küzdöttem az ólomnehéz álomossággal, de mindenképp kiragadtam magamat e zsibbasztó kábulatból. Hisz így lehet megfagyni és meghalni! Költögettem tehát férjemet is, aki ezért, szegény, meg is haragudott reám! Egyszerre élénkebb lett az út. Egypár őrtűz mellett szegény menekülő honvédeink főzték az ő kis vacsorájukat. Volt jövés-menés, az út két oldalán ágyúk állottak, volt parancsosztogatás, kiabálás, zűrzavar. Egypár tiszt oda-

lovagolt a kocsinkhoz. Biztattak, hogy közel vagyunk már Pilishez, túl vagyunk már a legnagyobb bajon.

Es csakugyan, késő és sötét este érkezünk meg Pilisre.

(1849. május)

1849. ápril 24-én [...] seregeink szép rendben bevonultak Pestre. Az osztrákok 23-án éjjel hagyták el a várost nagy, titokzatos csendben, és világításul felgyújtották maguk mögött a hajóhidat. Háborúban az ilyen vad dolog csak önvédelem.

Most már semmi sem tartóztatott a Pestre meneteltől. De vajon mikor érünk el haza, Temesvárra, mostani otthonunkba? Onnan is hónapok óta semmi hír, a vár az osztrákok kezében volt, és erősen tartotta magát, szegény mama és apa benn voltak, azt tudtuk, de semmi egyebet. Még mindig a házukban laktak-e, egészségesek-e, mikor érhetünk hozzájuk? Szegény férjem nagyon bánkódott édesanyja után. De arrafelé nem mehettünk, ott folyt a háború.

Május első napjaiban tehát ismét Pestre tettük át lakásunkat. Sose hittem volna, hogy nehezemre fog esni elszakadni Pilistől, tán az a kiskert vonzott most oda, a mag, mely nem az én számomra hajtja ki fejcskáját a földből, a tavasz, mely olyan közel nyílt hozzám, az a pár jácint és viola, melyet a kerítés mellé ültettem. Ha meg lehet szokni egy börtön falait, és félnken lépni ki belőle az életbe, melyben kételyek és bizonytalanságok fogadnak, úgy az én kis birodalmamban is volt mágnesi erő, mely komollyá tett a válás órájában. Elbúcsúztam a pilisi jó emberektől, Sárkányéktól is, akiknek jósága nagyon felületes volt, és május első napjai már Pesten találtak minket.

Juli néném⁹ akkor nővérével, Antaliknéval, Zsófi nénivel a Zrínyi utcában lakott, a Nákó-házban. Ott mellettük kaphattunk egy szép tágas szobát, kissé kezdetleges bútorzattal ugyan, de kedves anyám pótolta a hiányokat, és így eléggé kényelmesen helyezkedtünk el. Nagyon örültem a lakásnak: végre ismét Juli néném mellett lehettem állandóbban, akit mindig hálás szívvel szerettem. Hisz neki köszönhettem boldog gyermekkorom legaranyosabb örömeit. Nénéimnél volt természetesen Vilma unokahúgom is, egy évvel fiatalabb volt nálamnál, s a kis öccse, Károly, egy kedves kilenc-tíz éves fiú, Juli néni becézett kedvence. És náluk lakott már pár év óta Balassa Emília kedves barátnőnk, a nagy Balassa János orvostanár fiatal, szép nővére. Olyan kelleme, vidám csoport volt hát itt megint együtt, mely élénken emlékeztetett a régi boldog időkre. Nővéreim, kedves szüleim sűrűen meglátogattak, Irénkém egészséges volt, szépen fejlődött – hogyne vert volna gyökeret az én szívemben az a hit, hogy ez lehetőleg így fog maradni jó ideig. Végre megkerült az én jó Frigyes bátyám is. Nagyon sokat szenvedett a téli hadjárat alatt, elfagyott a füle is szegénynek, melyet soká kellett gyógyíttatnia. Ezalatt folyt a háborúskodás, Budát Hentzi tartotta megszállva. Azt gondoltuk, a mi honvédeink ki fogják éheztetni és megadásra kényszeríteni. De, fájdalom, másként történt!

Még május első felében, a napot nem tudom már, Hentzi, Budavár kormányzója ostromolni kezdte a mi szép ifjú városunkat. Nagyon tudatlan és jóhiszemű nőcske voltam, és így nem is gondoltam, hogy ebből Pest ostromlása lesz, hanem gyermekésszel azt hittem, hogy ezek a golyók csak céltévesztett lövések, melyet honvédeink a Sváb-hegyről a Budavárba küldtek, és azok csak úgy véletlenül füttyültek a Zrínyi utcában, az ablakaink előtt. De aztán felvilágosítottak. Ez Pest ostroma, a lelketlen, kegyetlen ostrom, tanúbizonysága az ész és szív nélküli dühnek, melyet Hentzi az ártatlan fővárosra akart kitölteni. Ez nemtelen bosszú volt a sok kudarcért, melyet az oszt-

rák sereg a mieinktől szenvedett az utóbbi időben. Ebéd után, mikor mindig sűrűbben röpködtek a golyók, eljött hozzánk Balassa tanár. Ő már intézkedett, hogy a mai éjszakát ne töltsük az exponált házban, csomagoljuk össze a legszükségesebbet, és este elvezet bennünket mindnyájunkat egy biztosabb helyre, de nem mehetünk kocsin, mert az biztosabb célpontja volna a lövöldözőknek, hanem gyalogosan, a házakhoz lapulva kell menekülnünk.

Úgy is lett. Sötétben, megdermedt szívvel, halálos félelemben, golyózápokban mentünk egy darabig a Zrínyi utcában, aztán más utcákba fordulva végre elértünk az Újvilág utcába,¹⁰ az akkori orvosi egyetemre. Markusovszky Lajos¹¹ kedves barátunk is elkísért, bátorított, biztatott, hogy az egyetem vastag falai elég biztosítékot nyújtanak nekünk. Egy nagy teremben ütöttük fel a tanyánkat. Rideg, kopár helyiség volt, az a néhány gyertya bizony nem adott elég világosságot, künn meg egyre süvített a golyó – csúnya, kietlen zene volt – megremegtetve szíveinket. Hiába pazarolták reánk az urak jóakaró és szórakoztató vigasztalásukat. Csak édes kis Irénkém aludt, mi, többiek mind fenn virrasztottunk az egyetem kemény padjain. Itt tehát nem maradhattunk, nem voltunk eléggé távol az ellenséges ágyúgolyóktól. Másnap elvezetett bennünket a mi kedves szabadítónk, Balassa, ki a Terézvárosba, a Hársfa utcába, az akkor újonnan épült és még lakatlan kereskedelmi kórházba. Tiszta, szép, egyemeletes ház volt, az udvar felől szép árnyas kerttel, régi fákkal. Az első emeleten nekünk is jutott egy szép szoba, a kertre nyíló, mellettünk volt a Juli néniéké. Persze mindig együtt voltunk, utóbb kedves két nővérem is kiköltözött hozzánk a belvárosból. Csak jó szüleim nem hagyták el a városi lakást. Ők együtt akartak maradni, és nem féltek a golyózápától. Annál jobban féltünk mi, kivált én, gyenge, gyáva teremtés. Ha azonban a bombázás egy időre szünetelt, akkor eléggé vidámak voltunk, tartottuk egymást szóval, vigasztalással, és sokat polemizáltunk, vajon nem embertelenség-e ez a lövöldözés.

Minduntalan rémhírek szállingóztak hozzánk: most egy ház égése tette borzalmasá az éjszakát, most egy sétáló ember lábát ütötte el egy bomba, egy másiknak a fejét zúzta szét. Egyik napon egy bomba betört Melczer Lajosék házába, a plafondon keresztül jött, és szétlőtte Melczer fivére fiának mind a két lábát. A szegénynek egészen le kellett vágni mind a két lábát! De életben maradt a szájalomra méltó tizenkét-tizenhárom éves fiú! Később kitaníttatták az órás mesterségre, és egy széken tolvajként töltötte életét. Az apja keresztúri evangélikus lelkész és neje majd megőrültek fájdalomban. Oh, de hány ilyen eseteket nem hallottunk!

Még ide ki, a kertbe és a házon túl is röpült a bomba. Egyszer az ablakból láttam, amint valami füstös gomoly a földbe furakodott, hangos csattanással szétrepedt, tüzes vasakat, szögeket, papírrongyokat szórva maga körül, és egyre süvöltött az a borzalmas hang, az ágyú és a bomba hangja, aminő förtelmesebb hangot én még nem hallottam. Az az ördögi fűtyülés a levegőben, az a sűrű fekete füst, mely a város házainak a tetején megült – borzasztó, megtérbolyító volt mindez! Egy éjjel a szobánk előtti folyosóra rohantam ki az anyémmal együtt, mert olyan közel érték a golyók a házat, hogy az ablakok megrepedtek, eltörték, és siketítő zajjal hullottak le az udvarra és kertbe. Egy ilyen borzalmas éjjel után nem volt többé maradásom e helyen sem. Búcsút vettem nagy hirtelen Juli és Zsófi néniemtől, a lányoktól, Juli dada egy nagy kendőbe kötött egypár nélkülözhetetlen ruhadarabot, a gyereket a karjára vette, mert én képtelen voltam vinni őt, és férjem karjába öltve az anyémet, szöktem el a pokolból, melyet lehetetlen volt tovább kiállanom, olyannyira hatalmába ejtett az iszonyat, a gyermekem életét fenyegető veszedelem.

Csak el innen, csak ki a városból, ahová nem ér a pokol tüzes üszke. Az egész úton kísért a tüzes papírfoszlány, golyótöredékek. Futva tettem meg az utat a Városligeten át, és csak a Hermina kápolnánál állapodtam meg. Ott lerogytam a kápolna lépcsőire, ölbe vettem drága Iréncémet, és sírtam keservesen. Alig tudtam magamhoz térni. Ahol most a kápolna körül házak állanak, ott akkor fák, gyepterült el, és itt hemzsegett a sok ezer szegény ember ponyvából összetákoltt sátrak alatt. Csupa szomorú nyomor! Árulták az élelmiszereket, lármáztak, alkudoztak, sírtak, káromkodtak. És egyre bőmbölt az ágyúszó.

Egy kissé pihentünk, és aztán ismét útnak indultunk, magunk sem tudtuk, hová, csak a vasúthoz jussunk valahogy, majd elvisz valamerre. Isten tudja még, hová. Így futva, holtfáradtan, az éhségtől, a tűző naptól, a szokatlan gyaloglástól elkábulva érkezünk – Kőbányára. Betértünk valami vendéglő kertjébe, lerogytam egy padra – rendeltünk valami ebédet, és megpihentünk egy kicsit. Gyönyörködtem drága kicsi gyermekem gögicselésében, olyan édesen gögicsélt, mintha semmi baj sem volna a világon, rajtunk az isten aranyos napja és fellegtelen kék ege.

A kertbe többen jöttek, félismerősök, köztük Jókai Mór is gyönyörű szép feleségével, Laborfalvy Rózával, a nagy színésznővel. Személyesen nem ismertem sem az egyiket, sem a másikat. Az utóbbit gyakran bámultam és élveztem a színpadon, Jókai dolgozatait pedig még leánykoromban nagyon szerettem. *Vadon virágai* fiatal kedélyemre nagy hatást tettek, és akárhány beszélye mélyen vésődött be szívembe. De – milyen ingatag az ember ítélete – e mozgalmas időkben, amikor minden embernek színt kellett vallani és élni-halni a szabadság szent jelvénye mellett, úgy láttuk már hónapok óta, hogy Jókai ingadozik, változnak az elvei, a lapok eleget korhólták is miatta. Nekem fáj a sok kedvezőtlen ítélet, amit hallottam róla, és fájdalommal tölt el látása. Azt gondoltam, hogy a költő, ha már politikus is akar lenni, akkor is a legszabadabban szárnyaljon az ég felé. De hát mit értettem én akkor az ilyen dolgokhoz, és mit tudtam én a megalkuvásokról, melyeket a férfiak elveikkel, szíveikkel véghezvisznek. Elég az hozzá, Jókaiék velünk együtt voltak a kertben, ők is ebédeltek, mint mi, szegény halandók, és Jókainak, annak a szép, szőke fiatalembernek fogalma sem lehetett, mi kering az én szintén szőke, bolondos fejemben, aki az írókat és művészeket szédítő magasságban óhajtottam látni magam felett.

Mégiscsak Pilist választottuk pihenőhelyül addig, míg Pest felszabadul a vad ellenségtől. [...] De bárhol lettünk volna is, pihenésről csak a test tudott, a lelkünk azonban sokat szenvedett.

Kedves szülővárosom bombázása egyre tartott, és este és éjjel hallottunk is minden egyes lövést, mely ki tudja, kit és mit tett tönkre, amit szerettünk! – Pesten futólag találkoztam Frigyes bátyámmal, de nagy aggodalommal voltunk miatta, mert veszélyes helyet kellett elfoglalnia, tudniillik a hídfő melletti telepen volt, az ágyúk mellett; ez oldalról is biztosítani akarták a várost egy netáni onnan való megtámadástól. Ilyen közel volt szegény a veszedelemhez, de hála istennek, mégis elkerülte őt a halált hozó golyó, pedig oda is szüntelen lövöldöztek. Megvártuk, míg a mi hőseink mint győzők vonultak be Buda várába, és két nappal később ismét hazautaztunk.

Istenem! Mi lett a mi szép városunkból! A Dunasor majdnem felismerhetetlenné lett. A nagy Redout-épület rommá löve, a nagy oszlopok a földön hevertek, az ablakok mint a megvakult óriás szemek üregei, sötétben bámultak maguk elé. És a Nagyhíd utca, a mostani Deák utca, a közeli utcák, terek! Annyira meghatott engem ez a borzalmas látvány, hogy sírásra fakadtam, forróan hullottak könnyeim, melyek nem vol-

tak csupán a fájdalom könnyei, hanem a féktelen undor és megvetés ilyen barbár módú bosszúnyilvánításán! Mit vétett az a szegény város és békés lakossága! Hány ember nem lett földönfutóvá, akinek otthona, vagyona most romokban hever!

Ismerőseink közül sokan károsultak meg igen érzékenyen. Legborzasztóbb volt azok közt a már említett Melczer család. A bombázás ijedelmé alatt csak az egyik fiú szerencsétlenségéről hallottunk, de azonkívül az egyik kis leány, a Paulina életveszélyesen megsebesülve, még most is ápolás alatt volt, Melczerné is ágynak dőlt, és betegen feküdt még egy bomba ráeső darabjától, amely az úrnak, a tanárnak majdnem kiütötte a szemét, és hónapokig bekötözve kellett tartania. Két szoba szép bútorzata diribdarabokra volt zúzva-törve. És hány még boldogtalanabb család keservéről hallottunk! Akikről tudakozódtunk, csupa szomorúságot hallottunk róluk. De fájdalom, még sokkal nagyobb szerencsétlenségen és nyomoron kellett keresztülgázolnunk.

Buda tehát ismét a miénk lett. Nem beszélek a tényekről, melyek a történeleméi, és melyek már nemzedékek emlékébe vannak vésve. Csak az uralkodó hangulatról akarok egy kissé beszámolni. Buda bevétele után nem volt többé szerencséje a mi fegyvereinknek. Következett az orosz invázió, az osztrák tehetetlenségnek és lelketlenségnek egyik fényes bizonyítéka. Az emberek legnagyobb része nem akarta elhinni, hogy bekövetkezik. Megfélemlítési ál- és rémhírnek tartották, és csak a beavatottak tudták a borzalmas valót. Meg is szenvedtek érte, mert a mindig a legjobbat reménykedő tömeg gúnyjával illetve és hazaárulással vádolta őket. Mikor aztán valósággá lett az orosz csapatokról szóló hír, akkor olyan páni ijedelem fogta el a tekintélyesebb férfiakat is, hogy fejüket vesztve ide-oda kapkodtak, az egyik rendelet megsemmisítette a másikat. Fejetlenség, zűrzavar mindenütt! Az utcákon, a vendéglőkben hangosan szidták a gyenge, ingatag kormányt, és nemkülönben Görgeyt is, nyíltan árulónak neveztek, akit ártalmatlanná kellene tenni és nem mindig magasabb és magasabb polcokra kinevezni. Százvezrek meghaltak már a hazáért, most látták, hogy hiába, egy se találkozott, aki leütötte volna a hydra fejét. Ez volt az általános hangulat, és ha elismerték is Görgey nagyszerű stratégiai elméjét, hősies személyes bátorságát, mégis hangosan árulónak neveztek el már akkor is. Én, aki általában nem tudom elhinni az abszolút rosszat, nem hittem Görgeyt árulónak – a körülmények éppen úgy rákényszerítik talán az embert a rossz cselekedetekre, melyeket nem is szándékolt –, de egyébről alig folyt beszélgetés, mint: áruló-e Görgey vagy sem, és nagy volt a kétségbeesés. És mi, kis emberkék, mit is kezdünk most? Hová, kihez menekülni? Most már épenséggel nem maradhattunk Pesten! Akkor azt gondoltuk, hogy a közeledő orosz még az osztráknál is kegyetlenebb.

Íme, most másodszor kelle feladni Pestet. Elveszett a haza és vele mi is. Az a kétségbeesés, mely most minden az utcán járó-kelő ember arcáról lerítt, borzasztó volt. Még a mosoly is megfagyott az ifjúság ajkán. És ilyen halálos, keserű hangulatban hagytam ott drága családomat, kedves jó szülői házamat, rokonaimat! Mikor láthatom őket viszont, és láthatom-e valaha! Mint egy óriáskígyó, óráról órára kerítette be a vad ellenség ezt a szegény, árva hazát! Hová is legyünk mi, én, azzal a tehetetlen, elrémtült emberrel, aki csak jajveszékelt, és csak lehangolta úgyis fogytán lévő bátorságomat, hová rejtsem drága kis gyermekemet?

Jegyzetek

1. Balassa János (1814–1868) – sebész, a pesti egyetem professzora.
2. Emília első találkozása Petőfivel egy zugligeti nyári kiránduláson történt 1846-ban. A költő embergyűlölő hangulatban volt, elutasító viselkedését később a VIRÁGOK című versének Emíliához eljuttatott kéziratával igyekezett jóvátenni.
3. Balázs Sándor (1830–1887) – író, hírlapíró, a *Hölgyfutár* segédszerkesztője, dolgozott a *Családi Kör* számára is.
4. Degré Alajos (1820–1896) – író, hírlapíró, Petőfi baráti körének, a Tízek Társaságának tagja, publikált a *Családi Körben*.
5. Horárik János (1808–1864) – eredetileg katolikus pap, merész reformtörekvései tették híressé, majd pedig az evangélikus vallásra való áttérése.
6. Csányi László (1790–1849) – Zala megyei ellenzéki politikus, 1848–1849-ben fontos pozíciókat tölt be, a Szemere-kormányban közmunka- és közlekedésügyi miniszter, 1849-ben kivégezték.
7. Perczel Mór (1811–1899) – radikális politikus, honvéd tábornok, 1848–1849-ben Buda képviselője, a szabadságharc egyik nevezetes vezetője.
8. Nyáry Pál (1806–1871) – ellenzéki politikus, Pest vármegye alispánja, a forradalom idején képviselő, a Honvédelmi Bizottmány helyettes elnöke.
9. Juli néném – Emília nagynénje, pártfogója, évtizedeken keresztül báró Prónay Albertné társalkodónője.
10. Újvilág utca – a mai Semmelweis utca.
11. Markusovszky Lajos (1815–1893) – egy Liptó megyei evangélikus lelkész fia, Balassa János asszisztense, orvosprofesszor.

(Az emlékirat teljes szövege az év végén jelenik meg a *Kortárs Kiadónál*.)

SZÉCHENYI ISTVÁN NAPLÓINAK „ÉGI MÁSSÁ”-ÉRT

Jékely Zoltán az ötvenes évek elején, még a Széchenyi Könyvtár alkalmazottjaként sokszor elidőzött a „legnagyobb magyar” német nyelvű naplójának Viszota Gyula gondozásában megjelent hatkötetnyi betűrengetegében, s nemegyszer fogta el a vágy, hogy a nem éppen Széchenyi jövőképehez igazodó kor szellemével szembe- szegülve milyen jó volna napfényre emelni, magyar zenéjű szavakkal megeleveníteni a jórészt német mondatokban alvó életanyagot és gondolatokat – szégyenletes mulasztást pótolva, milyen jó volna e szellemóriáshoz méltó fordítással végrehalára *honosítani* és a magyarság számá-

ra közkinccsé tenni XIX. századi irodalmunk egyik legizgalmasabb és monumentálisával lenyűgöző alkotását, mely egyszerre remény és gyötrellem sugallta gondolatokkal teljes, mély sorsdimenziójú énrégény és kimeríthetetlen gazdagságú kordokumentum.

Rejtélyességében is logikus, hogy 1974-ben a Széchenyi-naplók bő válogatásának megjelentetését tervező Gondolat Kiadó éppen Jékely Zoltánt kérte fel az 1814 és 1829 közötti feljegyzések – az irodalmilag izgalmasabb rész – fordítására. Kevésbé magától értetődő viszont, hogy a költő nem adott nyomban választ